

Prehistorie en Oudheid

bron 1

Lucianus van Samosata schrijft in de tweede eeuw naar aanleiding van de gevangenneming van ene Peregrinus, een satirische beschouwing over christenen. Hij beschrijft dat uit veel steden van Klein-Azië christenen komen om Peregrinus bij te staan:

Deze mensen zijn in alle gevallen waarbij de hele gemeenschap betrokken is, buitengewoon actief en sparen daarbij kosten noch moeite. (...) Want deze arme zielen hebben het in hun hoofd gehaald te geloven dat zij lichamelijk en geestelijk onsterfelijk zijn en in alle eeuwigheid zullen leven. Dit is ook de reden waarom zij de dood verachten en velen van hen zelfs gevangenschap gewillig aanvaarden.

Bovendien heeft hun eerste wetgever hun geleerd dat ze allemaal broeders van elkaar zijn geworden als zij eenmaal hun dwaalweg zijn ingeslagen. Vooral als zij de Griekse goden verloochenen en door het vereren van die gekruisigde sofist (Jezus) volgens zijn wetten leven.

De middeleeuwen

bron 2

In 1231 ondertekent de Gelderse graaf Otto II in Arnhem een oorkonde waarin hij verklaart:

Door deze oorkonde geven wij aan het nageslacht te kennen dat ik, Otto graaf van Gelre en Zutphen, (...) heb gegeven aan de stad in Harderwijk en aan de burgers die erin verblijven en er later zullen verblijf houden, een jaar- en weekmarkt en volledige vrijheid met onschendbaarheid van hun goederen, zodat deze stad zich mag verheugen in dezelfde vrijheid als de stad Zutphen geniet. Maar op voorwaarde dat zij geen horige, behorende aan mij of mijn erfgenamen of mijn edele leenmannen of mijn dienstlieden, zal opnemen als burger zonder toestemming van mij en van mijn erfgenamen en van mijn edele leenmannen en dienstlieden.

En de burgers van voornoemde stad zullen voortaan watertol betalen, zoals zij voorheen hebben betaald. En wanneer ik daar kom voor twee of drie nachten, zullen zij die hooi en stro hebben, dit zonder enige betaling verschaffen aan de paarden van mij en mijn erfgenamen en van degenen die met mij of mijn erfgenamen meekomen. Wanneer ik daar voor langere tijd kom, zal ik zelf hooi en stro kopen. (...)

Gegeven te Arnhem, in het jaar des Heren 1231, tijdens de regering van heer Frederik, Rooms-Keizer, heer Hendrik, aartsbisschop van Keulen, en heer Wilbrand, bisschop van Utrecht, 11 juni.

Vroegmoderne tijd

---

bron 3

Op 17 oktober 1565 schrijft Filips II vanuit zijn buitenverblijf in de buurt van het Spaanse Segovia aan zijn halfzuster Margaretha van Parma, landvoogdes in de Nederlanden:

Mevrouw mijn geliefde zuster,

Ik beantwoord uw brief van 22 juli waarin u me vertelde, (...) hoe u bent begonnen de instructies ten uitvoer te brengen die de prins van Gavere¹ heeft overgebracht, en dat u probeert de religieuze problemen op te lossen. (...) Wat betreft de onvrede die u hebt bemerkt over sommige dingen die ik volgens de prins van Gavere aan hem heb verteld en die niet lijken te kloppen met mijn brieven uit Valladolid (van 13 mei 1565), (...) zie ik niet dat ik in die brieven iets anders heb geschreven dan wat ik de prins van Gavere heb gezegd. Want met betrekking tot de inquisitie, is het mijn bedoeling dat die door de inquisiteurs ten uitvoer wordt gebracht zoals zij dat tot nu hebben gedaan en zoals zij behoren te doen volgens het goddelijk en het menselijk recht. (...) Als iemand bang is voor ordeverstoringen: er is geen reden te geloven dat die eerder zullen optreden of omvangrijker zullen zijn wanneer men de inquisiteurs toestaat hun plichten te vervullen en hen daarbij ondersteunt. U kent het belang hiervan en ik beveel u dringend in deze kwestie alles te doen wat noodzakelijk is en niet in te stemmen met een ander beleid.

noot 1 De prins van Gavere is beter bekend als Lamoraal graaf van Egmont. In het begin van 1565 verblijft hij enkele maanden aan het hof van Filips II in Spanje als afgevaardigde van de Nederlandse edelen.

bron 4

In 1575, na het ontzet van Leiden, wordt uit naam van Filips II de Universiteit van Leiden opgericht. In de oprichtingsakte staat:

Wij (Filips II) ondervinden dat, door de huidige en langdurige oorlogshandelingen in ons land en in de graafschappen van Holland en Zeeland, alle goede instellingen ter onderwijzing en stichting van de jeugd in wetenschap en vrije kunsten geheel en al zijn vergeten en nu al enige jaren zijn achtergesteld. Wij ondervinden ook dat de inwoners van deze gebieden, zware onkosten en moeilijkheden vrezen waarin zij en hun kinderen zouden kunnen geraken (...) als zij hun kinderen tot studie of school zouden moeten sturen naar universiteiten in onze andere landen en gewesten, (...) die een religie en uitoefening daarvan hebben, die niet overeenkomt met die van Holland en Zeeland.

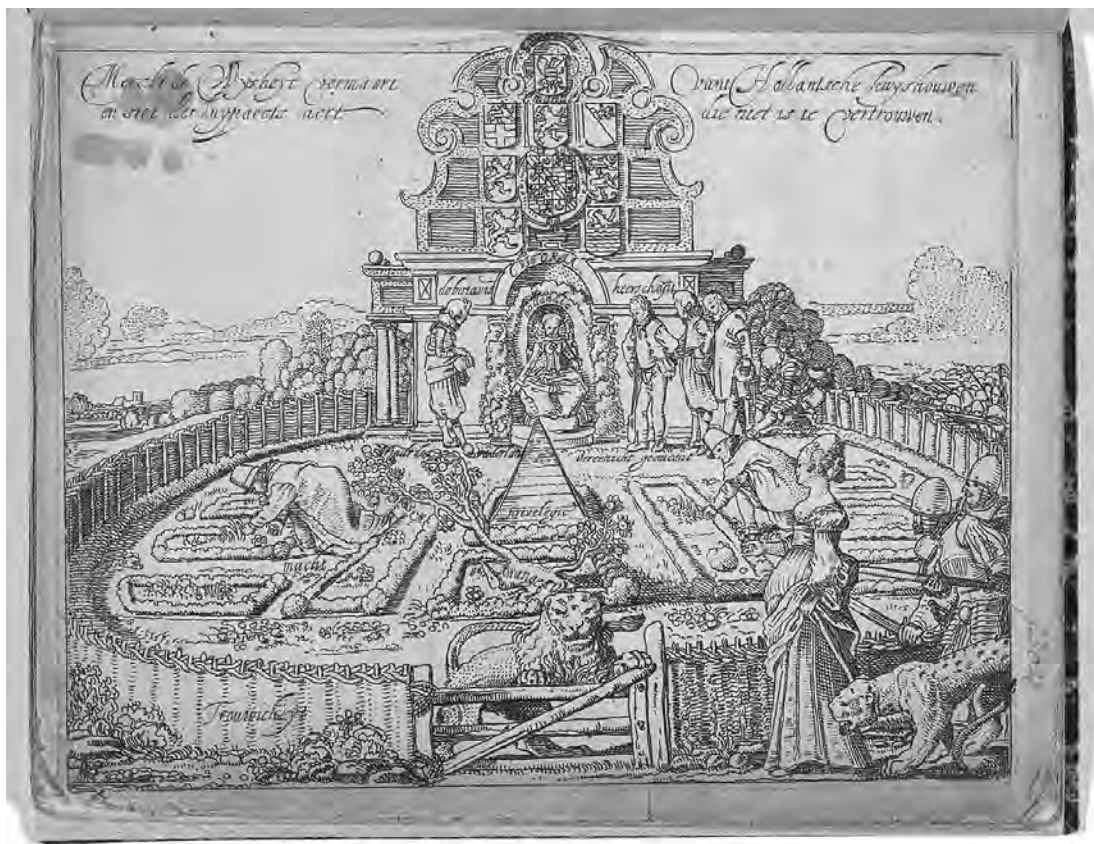
Omdat ook alle onvrede, twist en vijandschap van de hertog van Alva en zijn aanhangers, de vijanden van Holland en Zeeland, (...) niet zo snel opgelost noch weggenomen zullen kunnen worden ten gunste van een ieder, is er langdurig gebrek aan goed onderwijs. (...)

(Daarom) willen wij graag onze stad Leiden met de burgers en inwoners die grote last en nood van de oorlog hebben gehad en dit in alle trouw verdragen hebben, met alle manieren en middelen belonen en bepalen wij, na langdurige onderhandelingen met en op advies van onze lieve neef, ridder van onze orde, prins Willem van Oranje (...), dat in de stad Leiden een vrije openbare school en universiteit wordt opgericht.

In naam van de koning, 5 januari 1575.

bron 5

Titelblad van een pamflet uit 1615, getekend door Willem van Buytewech:

Tekst in de prent (in vertaling):

"Bemerk de beroemde wijsheid van het Hollandse huishouden, en zie de aard van het luipaard dat niet is te vertrouwen".

Rondom de vrouw op de troon (midden) staat: "De Bataafse heerschappij" en "Victoria Hollandia".

Onder de linkerfiguur voor de troon staat: "Vriend des vaderlands", onder de rechterfiguren staat: "verenigde gemeenten".

Op de piramide in het midden staat "Privilege", onder de wiedzende figuren staat "macht" en "reden", op de boomstronk staat "Oranje".

Op het gevlochten hek staat "trouwicheyt" (trouw).

bron 6

De Franse filosoof Voltaire schrijft in 1764:

Ieder mens heeft het recht om er in zijn hart van overtuigd te zijn dat hij volstrekt gelijk is aan de andere mensen; daar volgt niet uit dat de kok van de kardinaal zijn meester opdracht mag geven om het eten voor hem klaar te maken. Maar de kok mag wel zeggen: "Ik ben een mens, net als mijn meester. Ik ben net als hij huilend ter wereld gekomen; hij zal sterven net als ik, (...). Als de Turken zich meester maken van Rome, en ik ben dan kardinaal en mijn meester is kok, dan neem ik hem in dienst." Deze hele gedachtegang is redelijk en juist, maar zolang de Grote Turk Rome nog niet heeft ingenomen, moet de kok zijn plicht doen, want anders valt de hele maatschappij uiteen.

Moderne tijd

---

bron 7

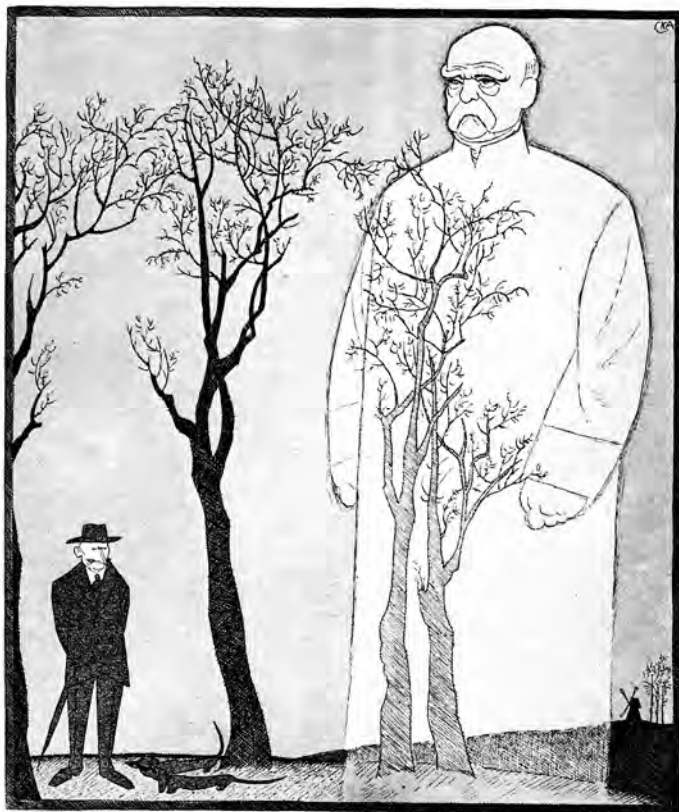
In 1844 heeft J.C. Baud, minister van koloniën, een gesprek met koning Willem II over de indiening van een voorstel om onderwijs te geven aan de inlandse bevolking op Java (Indonesië):

Ik kon in hetgeen de koning zei, geen zweem bespeuren van de overtuiging dat de tegenwoordige bezetters van Java slechts werktuigen zijn in Gods hand om beschaving te verspreiden. Zijne Majesteit scheen de zaak geheel te beschouwen vanuit het materiële gezichtspunt en scheen te vrezen dat men van lieverlede zou afwijken van het principe dat men de Javaan onkundig houdt om hem gemakkelijker te regeren en dienstbaar te maken aan ons financieel belang. Nadat ik de koning gerust had gesteld omtrent de aard van het door mij bedoelde onderwijs, nadat ik hem had voorgehouden hoe belangrijk bekwame inlandse hoofden zijn (ook uit zijn gezichtspunt) voor ons en nadat ik hem verzekerd had dat het godsdienstige punt buiten aanmerking zou blijven, gaf hij zijn toestemming tot het indienen van de voordracht, echter met blijkbare onwil en zich verheugende dat mijn voorstel slechts de strekking had om consideratie en advies te vragen, dat men zich dus nog nader beraden kon. Ik sprak van de aandrang waarmee het Bijbelgenootschap (...) scholen verlangde, en van de ontevredenheid die bij onze confessionelen bestaat dat het gouvernement Javanen slechts beschouwt als koffie- en suikerproducenten en niet als wezens wier beschaving aan onze zorg is toevertrouwd.

bron 8

Op 4 november 1919 publiceert het Duitse satirische tijdschrift *Simplicissimus* een tekening gemaakt door Karl Arnold met als titel "Zu spät!" (Te laat!):

Zu spät!

Der Kaiser in Doorn

Vertaling onderschrift:
De keizer in Doorn

Toelichting:

Links staat Keizer Wilhelm II, die zich in 1918 in Doorn (Utrecht) vestigt.
De figuur rechts is Otto von Bismarck.

bron 9

In 1936 maakt Eppo Doeve deze prent voor *De Haagse Post* met als titel "Het Europeesch concert":

Onderschrift:

De *Führer* behoudt zich het recht voor, het programma willekeurig te wijzigen.

Toelichting:

Führer is de titel van Hitler.

Van links naar rechts zijn afgebeeld: Hitler (met tuba), de Britse premier Chamberlain (met viool), de premier van Frankrijk Blum (met saxofoon), de leider van Italië Mussolini (met mandoline).

Op de bladmuziek staat: "geen agressie".

Op een vallend muziekblad staat: "Locarno", wat verwijst naar het Verdrag van Locarno uit 1925.

Onder zijn stoel houdt Hitler de muziek van "De Wacht aan de Rijn" vast, symbolisch voor de Duitse Rijngrens in het westen en voor de Frans-Duitse tegenstelling na 1871.

bron 10

Op deze foto uit maart 1945 van een van zijn laatste verschijningen in het openbaar, feliciteert Adolf Hitler in Berlijn jongens van de *Hitlerjugend* die zojuist zijn onderscheiden voor hun verzet tegen het oprukkende Rode Leger:

bron 11

In oktober 1949 verschijnt, naar aanleiding van de stichting van de DDR, deze cartoon van Wim van Wieringen in het weekblad *De Vlam*, met als ondertekening: "Eén Duitsland hebben zij verslagen, nu hebben zij er twee":

één Duitsland hebben zij verslagen, nu hebben zij er twee

Toelichting:

Op de linkerfiguur op de voorgrond staat: "Oost", op de rechterfiguur "West".

Op de achtergrond staan Josef Stalin en Harry Truman.

Op hun gewaden staat: "Pax" (vrede).

bron 12

Begin jaren vijftig vinden in de Oostbloklanden processen plaats om de communistische partijen te zuiveren. Een van de slachtoffers is de Tsjecho-Slowaakse communistische partijleider Rudolf Slánský. Hij wordt in 1951 gearresteerd en in 1952 ter dood veroordeeld, onder meer voor "spionage voor westerse imperialisten". Een van de getuigen is Marie Švermová, ook lid van de Communistische Partij van Tsjecho-Slowakije, die later verklaart:

Na een lange innerlijke strijd, omdat ik me nog steeds onbehaaglijk voelde bij het idee dat gedraai de partij zou helpen, besloot ik een 'bekentenis' af te leggen, zodat de voorbereidingen voor het showproces konden doorgaan. Het werd een taak die ik had te vervullen in het belang van de partij. Wij waren sinds onze jeugd getraind om het partijbelang boven al het andere te stellen en alles op te offeren voor de partij, jezelf inbegrepen.

Nadat ik mijn 'bekentenis' had opgeschreven, vertelde ik de officier van justitie dat alles wat ik had opgeschreven een leugen was. Ik zei dat ik in de rechtbank zou getuigen volgens wat ik had opgeschreven, omdat ik het een opdracht van de partij vond, maar dat vroeg of laat de waarheid hoe dan ook zou bovenkomen.

Toen wachtte ik wekenlang op de verdere voorbereidingen van het proces, maar wekenlang werd ik niet ondervraagd. Toen begon de tweede fase van het onderzoek, waarbij R. Slánský eruit was gevist als leider van de samenzwering. Dezelfde ondervragers die hem een echte bolsjewiek hadden genoemd (...) dwongen me nu te bekennen dat ik hem had geholpen in zijn misdadige activiteiten tegen de partij en de staat.

bron 13

De actiegroep "Nederland auto-arm" verspreidt in 1975 dit pamflet:

Er zijn te veel auto's,

We willen gewoon stad en land reinigen van te veel auto's, van te veel kankerblik. Lekker iedereen weer vrolijk, gezond, onbedreigd, zacht zoevend (en soms hard trappend) op zijn fietsje: minder machtswellust in het verkeer, minder asociaal chauffeursgedrag. Natuurlijk, voor een aantal mensen en beroepen is de auto een zegen, een uitkomst. Houden zo. Het is óók zo dat de auto iets is waar je vaak lang voor hebt moeten kromliggen. Door de auto wordt men iemand van aanzien. Het is ook nog 'ns zo dat de auto het enige is dat we zelf een beetje mogen sturen in een maatschappij waar we verder niets in te sturen, in te vertellen hebben. Maar als dat gaat veranderen kunnen we die vele auto's missen als kiespijn.